

INSEVN
INSEVN

LARS ENGQVIST, *ordförande i Millenniekommittén, samtalsledare*

AGNETA FAGERSTRÖM-OLSSON, *filmregissör*

LEIF FURHAMMAR, *filmhistoriker*

STEFAN JARL, *filmare*

BENGT GÖRANSSON, *ordförande i hedersstyrelsen för Göteborgs Filmfestival och tidigare kulturminister*

Den rörliga bilden och demokratin

Den moderna rörliga bilden och den moderna demokratin föddes vid ungefär samma tid och har utvecklats parallellt. Demokratins genombrott var en triumf för upplysningens idéer, tilltron till det mänskliga förnuftet och rationaliteten. Föreställningarna om att tillvaron styrs av ett oblikt öde, en gudomlig makt eller en oåtkomlig monark fick ge vika för övertygelsen att medborgarna själva hade makten i sin hand.

Demokratin förutsätter att alla medborgare har intresse av och – framför allt – möjlighet att skapa sig en bild av samhället, vilka krafter som verkar och hur möjligheterna till förändring ser ut. Sanning och kunskap är därmed omistliga värden för det demokratiska samhället. Lögnen och okunskapen således demokratis allvarigaste hot.

Samtidigt som demokratin bröt igenom erbjöd den moderna rörliga bilden en alldeles ny möjlighet att ge berättelsen en ny dimension. Filmen, och så småningom televisionen, kunde på ett alldeles nytt sätt förmedla kunskap om vår historia och vår samtid, ge uttryck för våra drömmar och vår ängslan och ge utlopp för vår fantasi.

Så inleder Lars Engqvist, socialminister och Millenniekommitténs ordförande, samtalet om den rörliga bilden och demokratin, som ägde rum på Röhsska museet i Göteborg den 29 januari 2000. Engagerade samtalsdeltagare var Agneta Fagerström-Olsson, filmregissör, Leif Furhammar, filmhistoriker och Stefan Jarl, filmare. Slutligen kommenterades samtalet av Bengt Göransson, ordförande i hedersstyrelsen för Göteborgs Filmfestival och tidigare kulturminister.

Bengt Göransson ser hos deltagarna en oro över att bildmedierna kan användas manipulativt, och frågar sig om det egentligen är något att oroas över.

Också det talade ordet, detta demokratins viktigaste eller i varje fall mest använda medium, används ju i manipulativa syften. Redan det lilla barnet, säger han, utsätts för föräldrarnas manipulativa syften.

I slutändan verkar alla vara överens om att bildmediet, rätt använt, kan vara just det som sätter igång det demokratiska, fördjupande samtalet – det som vi idag har för lite av, som vi riskerar att tappa bort.

– Att titta på hur förhållandet mellan demokratin och den rörliga bilden har utvecklats innebär att ställa sig ett antal frågor, säger Lars Engqvist. Har tillgången till den rörliga bilden och vårt sätt att använda den bidragit till att förstärka demokratin? Eller har den rent av försvagat den? Har filmen och televisionen bidragit till att öka kunskapen, klargöra verkligheten och uppenbara sanningen? Eller har de rent av förstärkt fördomarna, beslöjat verkligheten och närt lögnen?

VÅRA SJÄLVBILDER

– Svaren kanske ges om vi reflekterar över vad tillgången till den rörliga bilden betytt för våra egna självbilder och för vår uppfattning av historien och samtiden, fortsätter han. Vad betyder det för vår självbild att vi som första generation faktiskt kan se våra egna liv i rörliga bilder? Har vår självbild blivit mindre förljugen? Är det, i så fall, enbart av godo? Är somliga livslögner en förutsättning för ett harmoniskt liv?

VÅR HISTORIEUPPFATTNING

Vad betyder det för vår historieuppfattning att vi kan se och lyssna till historien? Har vi dragit lärdom av historien? Manar de skakande bilderna av, exempelvis, Förintelsen till vaksamhet mot diktatur och rasism? Eller är vår tids nazism rent av ett utslag av en pervers lockelse till de föreställningar och idéer som för en ny generation presenterat sig i huvudsak i rörliga bilder?

PASSIV PUBLIK?

Vad betyder det för vår uppfattning om samtiden att vi kan följa det stora skeendet i våra vardagsrum? Leder det till ett ökat engagemang och vilja till ansvar? Eller håller den dramatiska skildringen av en ohygglig samtid på att bli en sorts förströelse, eftersom verkligheten så enkelt låter sig kopplas bort? Och den rörliga bildens möjligheter till inträngande skildring av verkligheten – är den på väg att växa samman eller blandas ihop med dess möjligheter till bländande underhållning? Suddas gränsen mellan dikt och verklighet ut? Ska vi få en slags åskådardemokrati, där vi följer skeendet som passiv publik?

VERKLIGHETEN MANIPULERAD AV TV

Leif Furhammar menar att för var och en av frågorna gäller den dialektiska dubbeltydigheten.

– Det är ganska självklart att om man kan använda filmen för att odla demokratins intressen, så kan man också använda den för de motsatta intressena. Det har gjorts under hela det här århundradet. Politiken har i någon mening kommit närmare den enskilda människan genom televisionen. Men televisionen har också förändrat politiken; förenklat och förytligt, försnabbat, fragmentiserat och populistiserat.

För ett antal år sedan fick jag tillfälle att se i stort sett all dokumentärfilm som har gjorts här i landet, berättar Leif Furhammar. Förutom det jag lärde mig av själva filmerna, insåg jag snabbt i hur hög grad min egen bild av verkligheten är färgad av de här filmerna. Det blev liksom en resa genom hela min egen utveckling.

Numera när jag ser hur verkligheten i TV mer och mer blir manipulerad av teatrala grepp och dramaturgiska metoder blir jag orolig för demokratin. Jag häpnar över vilken betydelse TV-mediet haft och det skrämmer mig att det människor har gjort av det här mediet också är det som har hamnat inne i min hjärna.

FÖRR FOLKBILDNING

För Agneta Fagerström-Olsson har televisionen en slags folkbildningskaraktär.

– Under min uppväxt har jag på TV fått se väldigt bra dokumentärfilm, jag fick lära mig saker via televisionen. Bilderna och orden därifrån förmedlade kunskap.

På detta område kan jag känna mig mycket pessimistisk idag, säger hon. Att utvecklingen i våra stora TV-kanaler, ettan och tvåan, fört med sig att så lite handlar om kunskap, det har på något sätt slagit undan fötterna på dem som är unga idag.

Hon ger som exempel serier som Robinson, och undrar vad vi lär oss av dem. Likaså spekulativt våld, fortsätter hon.

– Hur mycket mord orkar vi se i televisionen? Hur mycket våld orkar vi med? Vad händer i våra kroppar? Vad händer ute i förorterna, när våld hela tiden produceras i våra apparater? Agneta Fagerström-Olsson är rädd för att utvecklingen går mot ”snuff movies”, där vi får se riktiga mord. Redan idag kan vi följa häftiga amerikanska poliser och se någon stackars svart man som blir tagen av polisen, komma upp i hans lägenhet och se den totala förnedringen. Men vad man ska göra åt det här har hon inte riktigt något svar på.

– Mitt möte med bilden och bildmediet var väldigt brutalt, berättar Stefan Jarl. Hemma hade vi en teater som också visade film; man ställde fram ett vitmålat plank och körde film på det, med en projektor. Det fina var att man

kunde smita in i pausen, för jag fick inte några pengar av mina föräldrar för att gå på bio. Jag var för ung.

Men så smög jag in och det råkade vara journalfilmer från Auschwitz. Jag var inte så gammal och min mamma och pappa hade inte talat om hur det såg ut här i världen. Jag fick en fruktansvärd chock. Det var egentligen barnförbjudna bilder, filmade av amerikanska journalfilmsfotografer. Senare har jag förstått att deras enda syfte var att tala om för andra att det här faktiskt händer, det här har vuxna människor gjort sig skyldiga till, det här är en sida av människan som handlar om bestialitet och det måste ni titta på.

De hade filmat de mest fasansfulla bilder och jag kunde inte få in i min skalle att det var sant. Att människan kunde vara så ond som vuxen, det var ett fruktansvärt brutalt uppvaknande och chockerande för mig.

MARKNADEN HAR GREPPET ÖVER BILDMEDIET

– Så här är det inte längre, fortsätter Stefan Jarl. Den ambition som de amerikanska filmfotograferna hade, att visa någonting för att tala om att så här är det, den finns inte längre. Nu är det andra krafter som bestämmer över medierna.

I första hand är det marknaden som har tagit hand om bildmediet. Kommerciellismen har fulländat övergreppet på berättarlusten och berättarförmågan, så att det idag nästan är mer intressant att fråga sig vad som inte kan sägas, vad som inte kan eller får filmas. Vi får se bilder av en värld som egentligen inte finns, som bara är till för att någon ska tjäna pengar på oss. Och människan låter sig utnyttjas till detta – det är förnedrande och under vår värdighet, menar Stefan Jarl.

Bildmediet idag försöker slå i oss att vi lever i en global värld, där vi delar samma villkor. Men så är det inte. Vi lever i ett klassamhälle, i en värld som aldrig tidigare haft så många rika och så många fattiga samtidigt. Men hur den världen egentligen ser ut, det får vi inte se.

Att berätta hur det verkligen är

Lars Engqvist hänvisar till det som Leif Furhammar sa om att den rörliga bilden kan användas för alla tänkbara syften, men att filmproduktionen och televisionen inte helt har lämnat anständigheten.

– Det finns alltså fortfarande möjlighet att göra dokumentärer som talar om hur det är, det finns fortfarande möjligheter att välja verklighetsbilder, konstaterar Lars Engqvist.

Men vad både Agneta Fagerström-Olsson och Stefan Jarl hävdar, är väl att utrymmet för att tala om hur det verkligen är krymper till förmån för konstruerade bilder med kommersiella syften. Är det så att utrymmet för att berätta om hur det verkligen är krymper?

– Egentligen har inte utrymmet krympt, säger Leif Furhammar, däremot har utrymmet blivit så oerhört stort att det som man enkelt uttryckt skulle kunna kalla för värdefullt ur de här aspekterna blir en mindre och mindre del av hela det stora utbudet.

Det värsta är att det kommer att bli ännu värre i framtiden, när så oändligt många kanaler ska fyllas med så många bilder som möjligt. Det är inte de bästa bilderna ur de här aspekterna som blir fler och fler, det är de andra.

Lars Engqvist riktar en direkt fråga till Agneta Fagerström-Olsson och Stefan Jarl:

– Om ni bestämmer er för att det här är en verklighet ni vill berätta om; ni ser hur den ser ut och skulle vilja berätta om den, göra en dokumentär – vilka är de största hindren? Är det så att vi har färre som vill göra de här berättelserna, att dokumentärfilmare eller filmare som vill berätta om verkligheten har blivit färre, därför att annat lockar mer? Eller har projekten blivit färre, för att ingen är intresserad av att betala för dem längre?

HAR BILDEN FÖRVERKAT SIN MÖJLIGHET?

– Det är klart att man kan berätta om verkligheten, säger Agneta Fagerström-Olsson. Sedan är det fråga om hur och vad man ska berätta.

Jag tänkte på de här bilderna från Auschwitz och hur många gånger man sett dem på TV. Om och om igen. Jag undrar ibland över vad som händer i huvudet och hjärtat på en när saker upprepas. Jag tänkte på det här när jag i höstas var i Auschwitz och Birkenau. När man är där själv, fysiskt, så finns det ju ingenting kvar av sådant som man sett. Man är bara där, med sig själv och med sina upplevelser.

Det är det enda som hjälper, att vara där och förstå och se. Det säger också de som har projekt med ungdomar, skinnskallar, berättar hon. Det spelar ingen roll hur mycket filmer de visar och hur mycket de pratar om det som hänt – det enda som hjälper är att åka till platsen.

Hon säger att hon också tycker det är svårt med dokumentärfilm idag därför att utbudet är så fruktansvärt stort.

– Man gör en dokumentärfilm, men tittarna har tio kanaler och zappar mellan dem och så verkar det roligare med det som går i en annan kanal. Har man

samma möjlighet att tränga in med en så kallad verklighetsskildring i det här mastodontstora utbudet? Jag vet inte. Man skulle behöva hitta andra vägar. Bilden har kanske förverkat sin möjlighet.

Verkligheten behöver samtalet

– Idag tar vi del av bilderna i våra hemmiljöer, där samtalen begränsar sig till i bästa fall en familj, och det inte finns någon annan miljö där vi omedelbart kommunicerar ett budskap. Kan det vara så, frågar Lars Engqvist, att det finns risk att samtalet dör? Nu talar vi om televisionen och inte om biografifilmen, tillägger han.

På 60-talet åkte jag omkring i Blekinge och propagerade för nykterhet. Jag visade en bra film som handlade om alkoholens skadeverkningar. Det kom människor och man diskuterade.

I televisionens fall har det stannat där, det blir inget samtal. Kan detta möjligtvis vara ett problem? När man vill visa eller dokumentera en verklighet så föreställer man sig att det ska leda till ett samtal, till reflexioner, som ska spela en roll. Men om allting visas i en miljö där samtalen tystnar, då blir dokumentär en slags underhållning.

– Jag åker också runt och propagerar för nykterhet, berättar Stefan Jarl. Jag åker runt med Modstrilogin. Oftast visas alla tre filmerna och så är det snack efteråt. Folk är oerhört engagerade.

Men det samtal som vi inom Filmcenter och Folkets Bio har försökt hålla levande i trettio år, det håller nästan på att helt försvinna. Därför tycker jag det är otroligt viktigt att samtala tillsammans med människor och inte bara bli en röst i natten, i ”talkshows” i radions P4.

Samtalet brukar oftast resultera i att folk sedan tar kontakt med en, att det uppstår nya samtal som ringar på vattnet. Inte vet jag om de blir nyktrare efter mina snack, som oftast brukar handla om den sociala förändringen under de här trettio åren som jag gjorde Modstrilogin, då knarket var ett av de stora hoten mot arbetarklassens barn, men samtalet måste däremot göras heligt igen.

RÄDSLÅ FÖR ATT TALA ALLVAR

– En av de stora farorna, fortsätter Stefan Jarl, är TV:s makt, för det är ingen tvekan om att bildmediet är det viktigaste och största mediet i vårt århundrade. Vad TV gör nu håller på att förstöra många av de grundläggande möjligheterna för sådana samtal. TV mäter hur många människor som har sett ett program

eller en film, och denna tio-i-topplista blir avgörande för vad man sedan, i nästa steg, producerar och visar.

Rädslan för att tala allvar har aldrig varit större. Fallenheten för det ytliga och spektakulära, det som drar åskådare, infotainment, pladdrande talkshower och liknande håller på att ta livet av det vanliga samtalet.

BUDSKAPET FÖRSVINNER

Leif Furhammar säger att en förfärlig tanke surrat i hans huvud sedan kampanjerna om Förintelsen satte igång.

– Bilderna som visas av Förintelsen är jämförelsevis få, förklarar han, och det är ständigt samma bilder som återkommer. På något sätt får bilderna en sorts signalkaraktär snarare än upplevelsekaraktär; det är bilder som nöts ner, och nöts ner, och nöts ner ju oftare vi ser dem. Till sist har de inte längre något budskap till oss. De säger oss bara att de här grafiska figurerna är kopplade till ett historiskt skede på 40-talet, med det har inte med oss själva att göra.

Leif Furhammar menar att det är risken med en kampanj som ständigt upprepar samma budskap, åskådliggör det i bilder och strör ut det över människor. Han är rädd för att den goda viljan i sådana sammanhang inte alltid spelar de goda avsikterna i händerna.

Stefan Jarl inflikar att den största händelsen under 1900-talet, vad gäller uppmärksamhet i bildmedia, inte var första eller andra världskriget, utan prinsessan Dianas död i en bilolycka.

– Man kan verkligen reflektera över varför det är så, säger han. Här finns alla ingredienser till bildmediets förfall.

Engagemanget finns, ansvaret är någon annans

– Vi lever med bilderna, konstaterar Lars Engqvist och fortsätter: Jag har nu under ett och ett halvt års tid upplevt att vara politiker på nationell nivå och kan konstatera följande: möten runt om i landet existerar fortfarande, det finns politiska möten där man talar med varandra, men jag har en känsla av att det är färre som deltar.

Däremot skriver folk brev direkt till socialministern. Om det händer någonting på ett ålderdomshem, som vanvård, eller om en läkare gör en felbedömning, då skriver man direkt till socialministern: ”Du som är ansvarig för det här, vad tänker du göra? Kan du hjälpa mig?”

HUR MEDIERNA SKILDRAR BESLUTSPROCESSEN

– Av det man ser i TV får man en bild av ett problem. Sedan går man direkt till socialministern. Hela den decentraliserade samhällsorganisation, som bygger på att det ska finnas ett inflytande direkt, försvinner i folks medvetande. Stöter man på problem så skriver man helt enkelt till den som man upplever är den högsta ansvarige på nationell nivå, och förväntar sig ett svar. En socialminister i Sverige svarar på 10 000 brev per år! Det bara exploderar, och jag tror det beror på att politiken däremellan har försvunnit – en följd av hur medierna skildrar beslutsprocessen.

De flesta tycks i stället välja att reagera genom att stänga av. ”Jag lyssnade på den och den och jag blev så förbannad, så jag stängde av. Jag orkade inte lyssna på den där idioten”. Då säger jag: ”Men det räcker väl inte, du borde göra någonting mer. Det enda du har stängt av är informationen till dig. Ringde du upp honom? Pratade du med honom?”

För vem produceras dokumentären?

– Om man ska försöka anlägga ett optimistiskt framtidsperspektiv, säger Lars Engqvist, så borde det åtminstone gå att bestämma sig för att ändra produktionsvillkoren. Finns det utrymme för någonting som inte bara är marknad?

För vem produceras dokumentären? Vem är det man vill berätta sin berättelse för och i vilket sammanhang sker det? Där har jag en erfarenhet från några år på Filminstitutet, då jag upptäckte att vi bara räknade publik i biograferna. Vi försökte räkna den publik som fanns i skolorna, men de ekonomiska incitamenten för den publiken var ju noll eller mycket låga i alla fall.

Det borde kunna gå att bygga upp någonting annat. Tror ni att detta är möjligt? Eller är ni så luttrade att ni säger att det där säger man bara, det blir aldrig någonting?

– När jag gick i skolan, säger Agneta Fagerström-Olsson, och det visades dokumentärfilm på TV, tog läraren ofta upp filmen och pratade om den i skolan. Jag undrar hur det fungerar idag? Det skulle vara intressant att veta om de bra dokumentärer som faktiskt görs och visas på TV suggs upp och diskuteras. Hur landar de goda verklighetsskildringarna ute i skolorna?

Vad jag kan se framför mig är trots allt att de barn som inte har något stöd hemifrån, som bor i de värsta områdena, bara kommer att se en massa skit. Det finns ingen där som talar om för dem att de ska se någonting annat. Det kommer att göra klassamhället mycket tydligare och utslagningen mycket, mycket starkare. Där måste man göra någonting, där måste man hitta en viss samverkan.

– Är det i grunden så att folk har slutat gå på bio för att se dokumentärer? frågar Stefan Jarl. När jag var liten och växte upp kunde man i Paris hitta biografier som bara visade dokumentärer. Det finns inte en enda sådan biograf kvar i Paris, i denna världsstad. Idag i Sverige går det inte att visa dokumentär gjord för biografen.

Det här beror i första hand på att TV har övertagit visningen, med de konsekvenser vi pratade om förut, och då är också TV:s ansvar oändligt mycket större och man måste ställa oerhörda krav på hur TV gör.

TV PRIORITERAR DET SENSATIONELLA

Stefan Jarl menar att TV oftast köper in det som är spektakulärt eller sensationellt. Likaså prioriterar man sensationen i dokumentärer, vilket gör att vi får en konstig bild av världen.

– Televisionen följer med i den där trenden, även inom public service. Vi får se en fragmentiserad och avpolitiserad värld, en värld som egentligen inte finns. Med resultatet att åskådarna tycker att världen är obegriplig, man blir oroad av det man ser och vågar till slut inte ens gå ut på gatorna.

För att inte tala om dem som växer upp idag. Det är svårt för dem att växa upp med all denna skit som vräks över dem. En hel generation förs fram till slaktbänken, totalt desinformerad, avpolitiserad och otroligt lättlurad.

SKOLANS ROLL FÖR SAMTALET

– Naturligtvis bidrar det som händer i skolan, säger han. Finns det samtal där som skulle kunna motverka den här utvecklingen?

Stefan Jarl ser framför sig ett par tre ämnen i skolan där samtalet skulle kunna äga rum, t ex historia. Han menar att politikerna pratar mycket om hur viktigt det är med historia, ”levande historia”, men i realiteten finns det bara historieundervisning på tre av sjutton gymnasielinjer.

Anpassa budskapet efter medierna?

Lars Engqvist återknyter till mediernas inverkan, och säger att det i hela det politiska livet förs en diskussion om hur man ska bli skickligare på att hantera medierna. Där handlar det i hög utsträckning om att skapa ett budskap som medierna kan hantera.

– Istället för att vi säger att om dessa medier inte kan bära vårt budskap eller vi inte kan berätta via de här medierna, då får vi väl berätta på annat sätt. Om det är så att jag har något viktigt att säga och ingen av TV-kanalerna lyssnar till

vad jag säger får jag väl åka ut och berätta det på möten, i skolor eller liknande.

Idag är det omöjligt att föra ett komplicerat resonemang om någonting i TV, säger han. Det handlar om 20–30 sekunder när man ska svara på en fråga. Men det mesta inom samhällsutveckling är komplicerat. Man skulle behöva några minuter för att tala om att det här kan vara komplicerat, att det inte finns alldeles enkla svar. Men det finns ingen chans att göra det i nyhetsprogrammen. Alternativet är ”soffprogrammen”, men då får man å andra sidan inte prata för komplicerat.

Till slut säger de politiska partierna att då får vi hitta på ett annat budskap som passar i det här, ett innehåll som är 20 sekunder långt och som är vänligt för morgonprogrammen. Samtliga partier, från vänsterpartiet över till moderaterna, går den vägen för att kunna kommunicera.

Lars Engqvist menar att anpassningen av budskapet till media är ett stort problem.

– Om vi inte kommer med i TV därför att vi har ett komplicerat budskap som är längre än 20 sekunder och mer allvarligt än vad som kan platsa på morgonen, får vi helt enkelt återvända till andra medier – möten, konferenser, studiecirklar, samtal. Men det sker i väldigt liten utsträckning.

ÅTERFÅ DEN REVOLUTIONÄRA KRAFTEN

Bilden kan återfå sin revolutionära kraft. Stefan Jarl kommer ihåg på 60-talet när mediafilosoferna i Latinamerika menade att bilden hade en revolutionär kraft i deras samhälle. Om de som bodde i städerna filmade hur det var i städerna och åkte ut på landsorten och visade bilderna blev det fart på folk; ”jaså, är det så här överklassen lever i stan...”

– Idag har bilden blivit utarmad, säger han, och används inte till någonting mer än flabb-komedier, action, kvinnoförnedring och lite till. Där finns ett oerhört behov av att någon kommer och talar allvar och framför allt har något på hjärtat och gör någonting med hjärtat.

Det tror jag är den bästa chansen just nu, att utarmningen gått så långt att det där samtalet möjligen kan komma i gång och att dokumentären därför har en ny chans idag att återupprätta samtalet.

Hur återupprätta samtalet?

– Om ni får bestämma, frågar slutligen Lars Engqvist, vad ska vi göra för att återupprätta samtalet och skapa en förbindelse mellan demokrati och de rörliga bilderna?

Agneta Fagerström-Olsson menar att unga människor för samtal som ser annorlunda ut.

– Jag såg en väldigt bra dokumentärfilm från Hammarkullen, ett starkt program. Där sköttes samtalen på ett annat sätt, på deras eget språk och i deras egna former. Jag tror det föds saker som vi kanske inte riktigt ser ännu. Vad vi kan göra är att hjälpa till så att de blir synbara.

Jag tänkte på det en kväll på söder i Stockholm, på Götgatan. Plötsligt var det kravallpoliser över hela Mosebacke och hela Götgatan. Varför var de här? Jo, några ungdomar hade bestämt sig för att de skulle dansa och måla Götgatan i vackra färger, de skulle träffas och dansa. Jag tror att detta mobiliserade lika många poliser som när de engelska huliganerna var på Råsunda. Jag såg i mitt fönster hur de tryckte upp ungdomarna mot väggen, fastän de inte gjort någonting. De hade överträtt vissa lagar i och för sig, men jag tycker det finns en fantastisk kraft i det att så många ungdomar samlas på Götgatan, dansar, gör någonting och för sina samtal.

VARA LYHÖRD

– Man måste vara lyhörd för de nya samtalen och deras samtal, fortsätter hon, så att man inte sitter som lite äldre och säger, att så här ska vi göra.

Jag tror att om TV på något sätt kunde knyta ihop det med skolan, då tror jag att man som lärare kunde knyta ihop med samtal om dokumentärfilmer som man tycker är värda att se. Kanske kan man göra någonting där, genom att prata om bilden på det sättet och verkligheten.

VÄLTA GAMLA STRUKTURER

Nya samtal förs mellan ungdomar internationellt på Internet. I Amsterdam finns en sådan plats där ungdomar från hela världen pratar med varandra.

– Idag kan vi ännu inte utvärdera vad de här samtalen innebär, men att unga människors sätt att organisera sig och deras samtalsarenor kommer att se annorlunda ut än tidigare är en sak som är säker, säger Agneta Fagerström-Olsson. På nätet råder anarki och det menar jag kan vara bra för att välta gamla strukturer och hitta nya vägar för att påverka och kommunicera.

BILDER SOM MIRAKEL

– Eftersom jag är äldst här, kommer jag ihåg hur det var en gång för länge sedan. Jag växte upp i ett hem där man hade en mycket sund skepsis mot film över huvud taget, säger Leif Furhammar. Det innebar att antalet filmer jag fick se var mycket ransonerat. Kanske just därför var film förknippat med en sådan

fantastisk lust när jag växte upp; jag har hela livet haft med mig en innerlig lustkänsla inför detta med att se film.

När jag ser det utbud som liksom bara sköljer ut över människorna och ungdomarna som växer upp nu, undrar jag när de någonsin kommer att få känna den här innerliga förtjusningen i att sätta sig framför de rörliga bilderna, vare sig det handlar om fiktion eller verklighet.

Det jag skulle önska är att ungdomarna någon gång fick återvända till den där känslan av att det här är ett mirakel, som vi kan använda oss av, både när vi tittar på det och när vi hanterar det själva för att berätta för andra människor om hur det står till i världen.

ÖPPNA PORTARNA

– Vi lever i en tid där det mest radikala är kapitalismen och dess framsteg, säger Stefan Jarl. Det innebär i och för sig att man kan ha en viss förtröstan i att folk i längden inte tycker att maximal tillväxt är slutmålet här i livet eller det mänskligt största värdet. Det finns massor av tecken som tyder på att folk i den unga generationen är beredda att befria sig från det här oket.

Jag hörde en textrad häromdagen av popgruppen Kent: ”Det blir allt svårare att skydda det som är skört”. Otroligt bra textrad! Otroligt bra att det är någon som vågar sjunga detta. Otroligt fantastiskt bra att de drar en massa folk till sina konserter, där det står en kille och sjunger en sådan rad. Det där fyller mig med en viss förtröstan. Det är faktiskt så att det går inte att lura folk hela tiden, bara en liten tid.

Vad man ska göra är att se till att de media som står till buds har så öppna portar som möjligt. Lyhördheten ska inte begränsa sig till att de ungar som tjänar sin första miljon redan medan de går i skolan får framträda i pressen, lyhördheten borde riktas mot de människor som försöker ta sig in och fram till bildmedia, men ifrån ett annat håll.

Den här utvecklingen har pågått så länge, att man har blivit döv inför sådana som säger, att det blir allt svårare att skydda det som är skört.

Det är egentligen det som det handlar om.

Den rörliga bilden och demokratin – en kommentar

– Att lyssna till samtal är inte sällan lustfyllt, börjar Bengt Göransson. Jag gör ett undantag för flertalet paneldebatter som leds av professionella, för tillfället engagerade debattledare. Dessa vill göra rätt för gaget och har ambitiöst läst på men ändå inte lärt tillräckligt mycket för att själva kunna ta del i samtalet

eller ens initierat lyssna. Ni känner igen dem; när någon gör ett överraskande och riktigt spännande inlägg konstaterar de kallt att det som sades nog är intressant, men ”vi har tre frågor kvar som vi också måste hinna med”.

Att läsa ett spontant samtal i tryck efteråt är mer riskfyllt; när man i facit kan se vart de samtalandes associationer förde hän uteblir lätt den hisnande känslan som goda samtal kan ge också åt den som bara hör på. Den som ska kommentera ett utskrivet samtalsreferat får aldrig chansen att fångas av en tanke och låta den löpa iväg i den egna hjärnan medan samtalet mellan de andra fortsätter.

Med denna inledande reservation sätter jag mig vid datorn för att göra några noteringar till samtalet.

ORON ÖVER MANIPULATION

– Jag förvånas över att finna en depressiv grundton i samtalet. Oron över att bildmedierna kan användas manipulativt är påtaglig. Men är det egentligen något att förvånas eller ens oroas av? Också det talade ordet, detta demokratins viktigaste eller i varje fall mest använda medium, används ju i manipulativa syften. Redan de minsta barnen utsätts för föräldrarnas manipulativa utsagor utan att vi för den skull ifrågasätter vikten av att lära barn tala. Är Lars Engqvist som talare alltid mindre manipulativ visavi sina åhörare än Stefan Jarl när han låter tittarna möta hans bilder?

Den rörliga bilden har tillfört förut oanade möjligheter att informera, ge ytterligare dimension åt sådant vi vill meddela eller ta del av. Problemet är att så många föreställer sig att medier är utbytbara. TV kan aldrig ersätta tidningar och böcker, TV-mediet ger en annan belysning, berikar ofta men kan naturligtvis också skymma och förvirra. Opinionsbildning är ett bra exempel.

TV är ett lysande instrument för kampanjer, både för varuförsäljning och för åsiktpåverkan. Men det är uselt som medel för fördjupad opinionsbildning, därtill är dess verkan alltför kortsiktig. Den dagen man slutat göra reklam för de där blöjorna, ni vet, kommer inte tiotusentals upprörda småbarnsföräldrar att desperat leta efter dem i butikerna. De kommer att ha glömt att de någonsin fanns. Detsamma gäller åsiktskampanjer – det finns inga belägg för att åsiktsreklam skulle ha längre verkan än vareureklam.

HUR FUNGERAR OPINIONSBLDNING?

Opinionsbildning är en sammansatt process. Bengt Göransson menar att det som övertygar är inte kaskaderna av uppmaningar – ”Tyck som vi!” – utan tankar som ges tid för bearbetning och prövning tillsammans med dem som

ingår i ens närmiljö. När ministern störtar igenom fabriken och effektivt och med kraft slänger ut sina paroller, räcker det med att han som står tyst vid sin maskin, men som är en av dem som kamraterna litar på, muttrar ”Ja, du kan prata du, men jag vet var jag står” för att varenda en av de andra ska förbli opåverkade av de frejdiga anropen.

Opinionsbildning handlar inte bara om att få folk att ompröva sina uppfattningar och ställningstaganden, att förmå dem att byta åsikt. Det handlar lika mycket om att pröva ståndpunkter, dvs söka de djupare skäl som kan motivera att de stannar kvar vid sina uppfattningar.

Jag har funderat mycket över vilken roll framförallt TV-mediet spelade för opinionen under Vietnamkriget och är övertygad om att den begränsades till att ge en bakgrundskunskap om att Vietnam fanns och att kriget fördes. Det gav därtill en känslomässig beredskap åt tittarna. Men det som gjorde att så många tog aktiv ställning mot kriget tror jag mer avgjordes av det idoga arbete som Vietnamgrupperna utförde. När folk såg de unga aktivisterna stå med sin Vietnambulletin på torgen, ofta utanför Systembutikerna, helg efter helg, vecka efter vecka, i ur och skur, drog de slutsatsen att det som fick så många att lägga ned så mycket möda måste vara betydelsefullt och värt att ta del av. Jag tror till och med att det var beundran för det osjälviska engagemanget som övertygade mer än argumenten. Var det egentligen någon som läste den Vietnambulletin som de köpte?

VILKEN ROLL LÅTER DU TV SPELA?

Att TV gärna reducerar politiken till underhållning är sant. Valduellen mellan Bildt och Persson fokuseras kring frågan om vem som vann, inte till det de båda faktiskt talade om.

Slutsatsen av denna iakttagelse, säger Bengt Göransson, blir dock inte att TV är åt skogen utan att partierna i högre grad borde tänka på vilken roll de låter TV spela i sina egna inre liv. För den som vill bilda politisk opinion räcker det kanske inte med att få sekunder, minuter eller ens timmar i TV. TV-mediet är som det är. Och godtar man den tesen kan man lära sig åtskilligt om samhälle och tidsanda genom att se på TV, också genom de program som gärna ses över axeln av dem som räknar sig till samhällets eliter.

KUNSKAP ELLER SNABBHET

– Jag har som demokratiutredare haft rika tillfällen att dra nytta av denna insikt. När jag sett de unga människor som befolkar de datasalar där världens affärer idag avgörs, har jag funderat över vilka de djupa kunskaper och erfarenheter

är som dessa ungdomar har och som min generation saknar. Och så ser jag Jeopardy och upptäcker att man för att vinna där inte först får tänka efter om man kan det rätta svaret och sedan trycka på knappen, utan att man omedelbart måste trycka och chansa på att komma på ett svar innan man är tvungen att ge det. Man vinner inte om man inte kan någonting, men felprocenten blir högre än den någonsin var i gamla klassiska Tiotusenkronorsfrågan, trots att frågorna i regel var aningen svårare där.

Precis likadant är det i affärslivets datasalar. De som sitter där har inte större kunskap och erfarenhet som merit utan kortare reaktionstid än äldre personer. Världens stora affärer görs idag ofta på reflex och då blir felprocenten högre än om man gör dem med klokskap och eftertanke som grund. Så ser världens affärer också ut som de gör.

DEMOKRATI- OCH MAKTBEGREPPET

Bengt Göransson menar att demokratidiskussionen ofta utgår från naiva föreställningar om att demokratin automatiskt är större i den lilla gruppen än i den stora. Byalaget är definitionsmässigt mer demokratiskt än EU, tror man.

– Och då tittar jag på Robinson, säger han, som följaktligen borde spegla den mest genuina demokratiska gemenskapen – en liten grupp isolerad på en öde ö, kan man komma närmare den lilla gemenskapen? – och inser att den inte gör det. Makt och maktproblem är inte något som reserveras för storsamhället. Var och en som är eller har varit gift måste rimligen inse att det faktiskt räcker med två för att det ska uppstå ett maktproblem. Robinson är inget dålig program för den som missat denna insikt.

MEDEL FÖR ETT UTVECKLAT OCH FÖRDJUPAT SAMTAL

Den rörliga bildens förmåga att väcka och förstärka känslor har gjort den hotfull för ett demokratiskt samhällsliv som till överväldigande del byggt på det talade och skrivna ordet.

– Det är ingen tillfällighet, säger Bengt Göransson, att så många av arbetarrörelsens aktiva haft ett kluvet förhållande till biograffilmen. Å ena sidan menade man att den lockade folk från mötena, passiviserade dem, å andra sidan dög den utmärkt som finansieringskälla för Folkets Hus. Filmens kommersiella styrka motiverade att husens största samlingslokal byggdes som bio, med biografens krav, och så förstörde man arbetarrörelsens möten genom att tvinga in dem i lokaler med sluttande golv, dämpad akustik och belysning samt en möblering där praktiskt taget alla deltagare utom presidiet såg enbart ryggar. Den rörliga bilden dög att exploatera men glömdes bort som medel för ett utvecklat och fördjupat samtal. Tänk om fler av arbetarrörelsens aktiva hoppat över några möten och gått på bio i stället.